

МАЈКА ПРИНЦА ЦЕМА— СРПСКА РОБИЊА У ХАРЕМУ МЕХМЕДА ОСВАЈАЧА

АЛЕКСАНДАР ФОТИЋ

Апстракт. — Чичек-хатун, мајка принца Цема, по свему судећи била је робиња племенитог порекла коју су Османлије ухватиле између 1454. и 1458. године приликом похода на Српску деспотовину. Завршила је у харему Мехмеда Освајача. Активно је учествовала у Цемовој борби за престо, а потом у напорима да се он ослободи из заробљеништва. Анализирани су извори који сведоче о њеном пореклу, животу и утицају који је имала на политичке прилике на Медитерану с краја XV века.

Кључне речи: Османско царство, XV век, Чичек-хатун, принц Цем, витезови с Родоса, Мамелучки султанат.

Да ли је неки османски султан имао српске крви? То питање није постављано без основа. Више познатих историографских дела насталих од XV до XIX века обавештавају нас да је Мехмед Освајач водио порекло од српске принцезе, не указујући увек прецизно на Мару Бранковић. Међу ауторима вреди истаћи најутицајније, а то су Жефроа, Сансовино, Сагрето... Такав се податак може пронаћи и код непознатог српског летописца. На легенду је коначно ставио тачку тек Франц Бабингер, доказавши да је Мехмеда II на свет донела робиња из харема.¹ Тада је коначно дато и

¹ F. Babinger, „Mehmeds II., des Eroberers, Mutter“, у: исти, *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, I, München: Südosteuropa-Verlagsgesellschaft m.b.H, 1962, 158–166; исти, „Ein Freibrief Mehmeds II., des Eroberers, für das Kloster Hagia Sophia zu Saloniki, Eigentum der Sultanin Mara (1459)“, у: *исто*, 97–106 (оба рада су први пут објављена деценију раније). Те резултате је неколико година доцније српској науци предочио Г. Елезовић (Г. Елезовић, „Нешто што досад нисмо знали“, *Историски часопис* V (1954–1955), 85–109). Развој легенде Бабингер није ни поменуо у чувеној биографији Мехмеда Освајача, али је зато доста простора посветио легенди о пореклу од једне француске принцезе, што је и сам султан у почетку подстицао (исти, *Мехмед Освајач и његово доба*, Нови Сад: Матица српска, 1968, 12–13). О томе како су Мару ословљавали Мехмед Освајач, доцније Бајазит II и други вид. В. Бошков, „Мара Бранковић у турским документима из Свете Горе“, *Хиландарски зборник* 5 (1983), 195–196, и А. Фотић, *Света Гора и Хиландар у Османском царству (XV—XVII век)*, Београд:

објашњење да израз „моја мајка“, употребљен у оригиналним османским ферманима Мехмеда Освајача, не указује на сродство, него на учтиво обраћање с пуним поштовањем.

Српске принцезе слате су на османски двор, што је било сасвим у складу са средњовековним обичајима. Султани су у почетку склапали политичке бракове с хришћанским принцезама (византијским, српском, бугарском и још неким), као и с принцезама из неких важнијих анадолских беглука. Међутим, од XV века, па све док Сулејман Величанствени није направио изузетак с робињом Рокселаном, шеријатски брачни уговори више нису склапани. Сврха бракова с хришћанским принцезама или сврха њиховог довођења на двор без склапања брака, није била у томе да се обезбеди наследник. Штавише, већина таквих бракова није била конзумирана. Оне пак принцезе које су на двор стигле као нека врста талача никада нису третиране као робиње из харема нити су с њима живеле. Смисао таквих политичких чинова првобитно се састојао у обезбеђивању савезништва и добијању одређених територија, а потом у потврђивању, гаранцији вазалног статуса.² Брак Оливере, кћерке кнеза Лазара, и Бајазита I очигледан је пример такве политике, као што је то и доцније слање Маре, кћерке Ђурђа Бранковића, Мурату II, без склапања шеријатског брака.

Османски султани обезбеђивали су потомство с робињама које су у харем доспевале на најразличитије начине. Међу њима је могло бити и оних српског порекла, нарочито у раздобљу освајања европских територија, али о томе не постоје никакве веродостојне вести. У турској литератури ту и тамо се, без ослоња на изворе, наводи да су српског порекла биле робиње Махфируз, мајка Османа II (1618–1622), Дилашуб, мајка Сулејмана II (1687–1691), Салиха, мајка Махмуда I (1730–1754), и Шехсувар, мајка Османа III (1754–1757). Пореклу таквих прича тешко је ући у траг. Многе су накнадно смишљане према тада увреженим клишеима и веровањима да лепотице долазе само из одређених крајева, па се на такве вести не треба ослањати.

Иако се ни за једног султана не може са сигурношћу тврдити да је био српског порекла, извесно је да се то може рећи за Џема, принца, који само због стицаја политичких околности није дошао на престо. За живота његовог оца Мехмеда Освајача принцу Џему су, с обзиром на образовање, културу, али и војно-управне способности, и што је још важније, углед који је уживао у војсци, многи давали предност у односу на његовог полубрата Бајазита. Ипак, по очевој смрти, Бајазит се боље снашао, придобио је јаничаре и обезбедио престо у Цариграду. То што се Џем прогласио за султана у Бурси, па чак и ковао новац са својим именом, остало је без утицаја на даљи след

Балканолошки институт САНУ, Манастир Хиландар, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 2000, 184–188.

² О тој врсти политике вид. L. P. Peirce, *The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, New York – Oxford: Oxford University Press, 1993, 28–56; C. Imber, *The Ottoman Empire 1300–1650. The Structure of Power*, Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2002, 87–96.

догађаја. У директном сукобу две војске код Јенишехира 1481. године, Цем је потучен. То је био преломни моменат у његовом животу. Наредни покушај да освоји власт довео га је у још тежи положај. Постајао је све зависнији од других, док напослетку није претворен у предмет њихове политичке трговине. У заточеништву је и преминуо, у тридесет петој години, слаб услед болести или можда чак отрован.³

Несрећна судбина принца Цема препуна је занимљивих обрта, авантуристичких потеза и скривених политичких игара, чији су се конци преплитали по читавом Медитерану, од Истанбула, преко Родоса, Каира и Ватикана, све до јужне Француске. Та тема је одувек занимала и историчаре и романописце. Потоњи су, дајући машти на вољу, ширили романтичну слику о правом пустоловном ренесансном принцу, обдареном писцу, при том муслиману, често замагљујући историјске чињенице. Ретки су они који су, попут Ива Андрића, видели тужну страну живота несрећног и усамљеног младог човека што је трећину живота провео као талац, изолован, под јаком стражом, без обзира на чињеницу да су му каткад и папа и француски краљ указиваџи владарске почасте.⁴

Колико се може веровати вестима да је мајка султана Цема, у харему названа Чичек-хатун, српског рода, и то кнежевског порекла? *Matrem, inclyta regum Serviae famillia natam*, забележио је Гијом Каурсен (Guillaume Caoursin), секретар витезова реда Св. Јована са Родоса, човек који је, с обзиром на функцију, изванредно познавао политичке прилике на Леванту и који је, треба то нагласити, разговарао с Цемом.⁵ Каурсена је прославио опис неуспеле опсаде Родоса 1480, преведен на многе језике и штампан већ наредне године широм Западне Европе. Његов мемоарско-историографски опус чине, поред поменутог списа, описи Родоса, преноса моштију светог Јована Крститеља из Цариграда на Родос, узбудљив опис земљотреса 1481,

³ Основни подаци о принцу Цему, укључујући и литературу до 1959, могу се пронаћи у: Н. İnalçık, "Djem", *The Encyclopaedia of Islam*, CD-ROM Edition v. 1.0, Koninklijke Brill NV, Leiden, 1999. Најпотпунија Цемова биографија још увек је она Л. Тијана (L. Thuasne, *Djem-Sultan. Fils de Mohammed II, frère du Bayezid II (1459–1495) d'après les documents originaux en grande partie inédits. Étude sur la question d'Orient à la fin du XVe siècle*, Paris: Ernest Leroux éditeur, 1892). Новији поглед на политичке игре тог доба нуди Н. İnalçık, "A Case Study in Renaissance Diplomacy: The Agreement between Innocent VIII and Bayezid II regarding Djem Sultan", у: исти, *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire. Essays on Economy and Society*, Bloomington: Indiana University Turkish Studies, 1993, 342–368. Савремене изворе о животу принца Цема, османску биографију (1514) и делове списа Г. Каурсена (1496), праћене изванредно вредним коментарима и уводном студијом, објавио је Н. Ватен (N. Vatin, *Sultan Djem. Un prince ottoman dans l'Europe du XVe siècle d'après deux sources contemporaines: Vâki'ât-i Sultan Cem, Œuvres de Guillaume Caoursin*, Ankara: TTK, 1997).

⁴ И. Андрић, *Проклета авлија*, Нови Сад: Матица српска, 1954 (прво издање). Вид. анализу неколико књижевних дела чија је тема султан Цем: N. Tağızade-Karaca, "Batılı Üç Eserde 'Romantik Kurbani' Cem Sultan" *Bilig* 36 (Kış 2006), 167–186.

⁵ Vatin, 15, 301.

неколико дужих вредних списа о Цему и односу с Бајазитом, и још неки мањи тестови. Целокупна Каурсенова дела први пут су штампана у Улму већ 1496. године.⁶

Каурсенов податак најранији је и најпоузданији извор. Иза те вести, притом, не стоји никакав препознатљив политички мотив. У прилог његовој тврдњи говори још једна чињеница, мада се она не може прихватити као доказ. Извесни Исмаил-бег, слуга Порте и Бајазитов поузданик, претходно у дипломатској мисији код Лоренца де Медичија, негде крајем 1486. или почетком наредне године послао је с Родоса великом везиру тајну поруку на „српском језику“ (*Sırça bir kâğıt uğrulayın yazdım*). С обзиром на бројност српског робља на Порти тих деценија, познавање српског језика није било нимало неуобичајено. Ипак, једно писмо упућено Бајазиту II 1483. године сасвим јасно говори о томе зашто је Исмаил тако добро знао српски. Паоло да Коле, аутор тог писма, фирентински трговац и шпијун који је радио за све стране, па и за Чичек-хатун, тврди да је Исмаил „рођак Цемове мајке“ (*el quale disse essere parente della madre di Giemme*).⁷

У Цемовој свити значајно место заузимао је Даји Али-бег, његов ујак, брат Чичек-хатун. Цем га је 1482. године послао у поверљиву мисију свом кључном савезнику Касим-бегу, претенденту на карамански престо.⁸

Ако узмемо у обзир значај мисија и писмо, сасвим је вероватно да Цемов ујак Даји Али-бег и рођак Исмаил-бег нису безначајног порекла и да су били српски конвертити. Способности и деловање Чичек-хатун потпуно су у складу с том претпоставком.

Каурсенов податак дуго је био прихваћен у науци. Јозеф фон Хамер га је преузео не изразивши никакву сумњу у његову веродостојност (*Dschem, né d'une mère serviennne*).⁹ Више од сто година актуелна, његова *Историја Османског царства* умногоме је допринела даљем ширењу тог навода. Други историчар који је знатно допринео прихватању Каурсеновог податка јесте Луј Тијан, писац научне биографије принца Цема, и данас најбоље, иако је изашла далеке 1892. године. Он је вест преузео без резерве, додајући да савремени историчари ћуте о околностима под којима је мајка принца Цема стигла у харем. Претпоставио је да је заробљена приликом неког од продора турских трупа у Србију и да ју је Мехмед Освајач, „заведен колико њеном лепотом толико и духом“, издвојио од осталих и учинио својом миљеницом.¹⁰

⁶ Vatin, 89–96.

⁷ Vatin, 15, 144–145; İ. H. Uzunçarşılı, “Cem Sultan’a dair Beş Orijinal Vesika”, *Belleten XXIV*, 95 (1960), 462, 476; F. Babinger, *Spätmittelalterliche fränkische Briefschaften aus dem grosherrlichen Seraj zu Stambul*, München: Verlag R. Oldenbourg, 1963, 30–36; J. Lefort, *Documents grecs dans les Archives de Topkapı Sarayı. Contribution à l’histoire de Cem Sultan*, Ankara: TTK, 1981, 62–64.

⁸ Vatin, 15, 144–145.

⁹ Hammer, *Histoire de l’Empire Ottoman*, I, Paris, 1844 (друго издање), 360.

¹⁰ Thuasne, 2.

Вести о пореклу мајке принца Цема прошириле су се и код нас када је Иво Андрић, несумњиво упознат с поменутом литературом, у *Проклетој авлији* нагласио да је „била од кнежевског рода из Србије.“¹¹

Чувени Франц Бабингер, потом је, не износећи научне разлоге, одбацио ову вест („Не може се доказати да ли је његова мајка, како се досада скоро увек тврдило, била српска принцеза“). Додао је како је на основу веродостојних извора доказано да је она „муслиманка с турским именом Чичек-хатун“.¹² То нико никада није ни спорио, али се на основу тих података никако не може тврдити да је Чичек-хатун била турског порекла. Његово непоткрепљено мишљење нису прихватили ни Халил Иналцик ни Никола Ватен, историчари који су у новије време детаљније проучавали Цемову политичку улогу.¹³

Науци је одавно позната тврдња угарског краља Матије Корвина да је Цем „син једне његове рођаке“. У овом случају мотив је очигледан: требало је убедити француског краља да преда Цема, како би се лакше организовао крсташки поход против Османлија.¹⁴

Околности нас очигледно упућују на то да се држимо Каурсеновог трага. Ипак, Чичек-хатун готово сасвим сигурно није могла припадати српској владарској породици, како је он то записао. Таква претеривања нису била ретка и врло се лако могу објаснити – Цем је желео да истакне владарско порекло и по мајчиној линији. Да је заиста била владарског порекла не би завршила као обична робинја у харему. Када је стигла у Фатихов харем? Мехмед II је на власт дошао 1451, али је деспотова држава проглашена поприштем рата тек од лета 1454. године. Познат је и тачан датум Цемовог рођења у Једрену – 22. децембар 1459. године. Тиме је одређен временски распон у којем је робинја, доцније названа Чичек (Цвет), могла бити доведена у сарај.¹⁵

Овом приликом мора се нагласити да је 1454. и 1455. године, у време похода на Српску деспотовину, из ње одведено изузетно много заробљеног народа. Одавно познате вести очевица Константина Михаиловића потврђене су подацима из сицила кадије Бурсе. Само током поменуте две године регистровано је 119 трансакција чији су предмет били робови пореклом из Србије (*Laz ili*), уз још 57 које су се односиле на робље из Босне. То је убедљиво највећи број у односу на све друге крајеве из којих је робље стизало (укупно око 500). И десетак година доцније, 1465/66, на истом суду

¹¹ Андрић, 59.

¹² Бабингер, *Мехмед Освајач*, 148, 374.

¹³ İnalçık, “Djem”; Vatin, 15.

¹⁴ Thuasne, 2. О напорима Матије Корвина да добије Цема, вид. İnalçık, “A Case Study in Renaissance Diplomacy”, 346–348.

¹⁵ İnalçık, “Djem”; М. Спремић, Ј. Калић, „Мехмед II Освајач и Србија“, у: *Историја српског народа II*, ур. Ј. Калић, Београд: СКЗ, 1982, 289–302; М. Спремић, „Пропаст средњовековне државе“, 303–313; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд: Слио, 1999, 492–505, 559–570, 609–630.

регистровано је 48 трансакција у вези с робовима пореклом из Србије. Тада су заузимали друго место, одмах испод Босанаца (58), чинећи и даље готово четвртину укупног броја убележених робова.¹⁶

Какав је био даљи животни пут Чичек-хатун? Она је несумњиво била уз сина до његове десете године. Највероватније је ишла с њим и у Кастамону, када је, средином јануара 1469. године, наименован за тамошњег санџак-бега, како би се, према тадашњим обичајима, учио владању. После непуне две године (1470/71) враћен је у престоницу да би се обавила свечана церемонија обрезивања. Када је његов отац кренуо на Узун-Хасана, Џем је остао у Једрену да чува Румелију. Поуздано се зна да је мајка била с њим и у Коњи када је децембра 1474. године постављен за санџак-бега Карамана. Ту је сачекала и исход Џемовог неуспелог покушаја да се наметне за султана. У журби, свега пет дана после пораза код Јенишехира 20. јуна 1481. године, Џем је с харемом, мајком, ближом родбином и великом пратњом од неколико хиљада људи кренуо из Коње ка Тарсусу, тада у мамелучком поседу. Уз много напора, караван је после више од два месеца стигао у Каиру. На том путу нека тешка болест потпуно је исцрпела Џема и Чичек-хатун. Мамелучки султан Кајит-беј приредио им је 25. септембра величанствен дочек, дочек какав би приличио владару.

Не чекајући дуго, Џем је с мајком и харемом кренуо на хаџилук. У Меки су провели читавих месец дана. Тај чин очигледно је имао и своју добро осмишљену политичку димензију. Требало је учврстити Џемов углед у исламском свету. Зато се у Џемовој пратњи налазио и даровит писац. У његовом делу, али и у једној мамелучкој хроници, Џемов боравак у Меки описан је као прави спектакл, праћен владарским свечаностима. Тешко је помислити да је један двадесетогодишњак могао тако далекосежно политички мислити без добрих саветника у својој пратњи, а међу њима на важно место морамо ставити и Чичек-хатун. Поновни покушај освајања власти у Анадолији, уз подршку мамелучког султана и потомка негдашњих караманских владара, Касим-бега, у лето 1482. године, прошао је неславно. Џем је, са свега тридесетак пратилаца, избегао на Родос 30. јула 1482. године. Мајка и харем узалуд су га чекали у Каиру.

Од тада Џем више није сам управљао својом судбином. Његово премештање из једних руку у друге, стално сељење и безуспешни покушаји

¹⁶ Константин Михайловић из Островице, *Јаничарове успомене или турска хроника*, Београд: Просвета – СКЗ, 1986, 120–123; Спремић, Калић, 298; Н. Sahillioğlu, "Slaves in the Social and Economic Life of Bursa in the Late 15th and Early 16th Century", *Turcica XVII* (1985), 66, 98–99. Наведене трансакције подразумевају купопродају, бег, али и разне врсте ослобађања, што значи да на ове податке не треба гледати као на регистар новопристиглих робова. Такође, питање етничког порекла остаје отворено, будући да се наводи односе на државу или област. Била би штета не навести овде и податке из осталих сицила. Како се позорница ратова померала, тако се и број робова српског порекла смањивао: 1472. године 18, 1479. године пет, 1484. године 25, а потом се драстично смањује, 1489. и 1511/12. свега по три (Sahillioğlu, 66, 100–104).

да се ослободи, одавно су познати. То није прекинуло Цемове контакте с мајком. Она се показала као врло активан судеоник у целом сплету уочљивих политичких игара, али и у неразмрсивом клупку добро скриваних потеза који су пратили Цемов непредвидиви живот.

Мајка и син користили су сваку прилику да размене писма. О томе сведоче многи трагови. Са Цемом се виђао поменути Паоло да Коле, фирентински трговац и агент разних дворова, који му је из Каира 1484. године донео диван примерак Берлингјерије *Географије* с посветом аутора. Другог трговца, Николу из Никозије, Венецијанци су исте године задржали у Модону узевши му неколико писама. Годину дана доцније, опет су Венецијанци ухватили једног Цемовог слугу са четири писма намењена мајци. Брже-боље предали су их Бајазиту, будући да су у миру са Османским царством препознавали свој први интерес. Познато је и то да су 1487. године Кајит-беј и Чичек-хатун два пута слали своје људе Цему. Нека од писама сачувана су и у Архиву Топкапи сараја.

Чичек-хатун је врло добро знала да до сигурне прилике за Цемово избављење може доћи само ако своје деловање усклади са интересима мамелучког султана Кајит-беја, чије је гостопримство уживала. Цем је Бајазиту вредео читавих 45.000 дуката годишње, што је доцније, када је овај прешао у папине руке, спуштено на 40.000. О томе колико је улог био висок, говори и Бајазитова понуда да француском краљу преда Јерусалим, када га буде освојио. Зато је било мало вероватно да једнократна сума од 100.000 златника коју је Кајит-беј 1487. понудио преко свог амбасадора, уз посредство Лоренца де Медичија може задовољити француског краља. Према извештајима Бајазитових доушника сачуваним у Архиву Топкапи сараја, Чичек-хатун је тих година непрестано притискала Кајит-беја да јој ослободи сина. Умешао се и угарски краљ Матија Корвин, подижући цену на 200.000 дуката. Уследио је чак и политички чудноват предлог, са сумом толико високом да је тешко поверовати како би заиста била исплаћена. Матија Корвин је у име Кајит-беја понудио невероватних 600.000 златника, уз још 60.000 посебно од Чичек-хатун. Када је Цем прешао у папине руке, 1489. године, почетна цена била је 200.000 дуката. Међутим, папа је убрзо схватио да је Цем много вреднији. Његов посланик Филип да Канова послат је те године у Каиро с Цемовим slugом. То да је и папа сматрао Чичек-хатун изузетно важним чиниоцем преговора показује и чињеница да је Канова, после аудијенције код Кајит-беја, њој указао посебну почаст прихватавши позив за поверљив разговор. Родоски витезови знали су мајчину жељу добро да искористе. Велики мајстор Д'Обисон изнудио је 20.000 дуката од Чичек-хатун, тобоже да би опремио једну галију која би Цема довела у Каиро.

Принц Цем је умро 25. фебруара 1495. Оставио је тестамент у којем је замолио брата Бајазита да га сахрани у домовини и да се побрине да његова мајка, кћерка, и остали рођаци и послуга буду достојно збринуте, јер он никада није стао на чело крсташке војске против њега.

Чичек-хатун је надживела сина. Умрла је у Каиру током епидемије куге 1497/98. године.¹⁷

Султан Бајазит испунио је све Џемове жеље које су одговарале тадашњим политичким обичајима. После дугих преговора, четири године по принчевој смрти, оловни ковчег с његовим посмртним остацима најзад је стигао у Бурсу. Џем је сахрањен 1499. године у турбету код Мурадије намије, поред браће Мустафе, Абдулаха и Алемшаха.¹⁸

Каква је била судбина његових потомака? То су и после Џемове смрти биле занимљиве вести, нарочито за Венецију. Санудо их је у својим *Дневницима* пратио чак до 1522. године. Мушки потомци морали су да буду смакнути, јер је такав обичај владао у самом Цариграду. Ни Џем није мислио другачије, јер синове није поменуо у тестаменту. Шехзаде Огуз, принчев трогодишњи син, који је игром случаја остао у Цариграду, у тајности је удављен још децембра 1482. године. Остали су стигли безбедно у Каиро. О Алију, другом Џемовом сину, постоје вести у једној мамелучкој хроници. Његова женидба је прослављена маја 1490, истовремено са женидбом Кајит-бејовог сина Махмуда. Ни он није надживео оца – умро је септембра 1492. године. По Џемовој смрти Бајазит је више пута тражио од Кајит-беја да му пошаље јединог преосталог сина, Мурата. Овај се уплашио могуће трговине па је током 1502. или нешто касније, потражио заштиту на Родосу. Поживео је толико да види како Сулејман Величанствени осваја острво. Ухваћен је већ 27. децембра 1522. године. Убијени су и он и његов син. Тако је окончана Џемова лоза по мушкој линији.

Иста политика није важила и за женске потомке. Муратова жена и две кћерке послате су за Истанбул. Џемова кћерка Џевхер Малик удата је за Кајит-бејовог наследника Мухамеда II 1496. године. Када је Мухамед умро две године доцније, Бајазит је и њу затражио. Прилике су се измениле 1503. године и Малик је својевољно или под притиском кренула у Истанбул. Бајазит ју је богато обдарио приликом удаје за Синан-пашу, анадолског беглербега. Колале су вести да је Џем имао ванбрачне синове, у Француској, па можда и у Риму, али су те гласине више пута оповргаване. Оне спадају у део ренесансне свакодневице, препуне измишљених родослова, амбициозних авануриста и лажних претендената на престоле.¹⁹

¹⁷ İnalçık, “Djem”; исти, “A Case Study in Renaissance Diplomacy”, 346–348, 360–364; Vatin, 124–129, 174, 206, 236–237, 242–243; Thuasne, 3, 117, 193, 217–218, 254, 387; Sh. Har-El, *Struggle for Domination in the Middle East. The Ottoman-Mamluk War, 1485–91*, Leiden – New York – Köln: E. J. Brill, 1995, 108, 137, 199; V. Lamansky, *Secrets d’Etat de Venice*, New York: Burt Franklin, 1968 (репринт издања из 1884), 207, 210–211; Peirce, 47. Три писма из преписке султана Џема и Чичек-хатун сачувана у Топкапи сарају приказана су у: İ. H. Ertaylan, *Sultan Cem*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951, 226–227.

¹⁸ S. Eyice, “Cem Sultan Türbesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, İstanbul: İSAM, 1993, 286.

¹⁹ İnalçık, “Djem”; Thuasne, 387–389; Har-El, 137; вид. и F. Babinger, “‘Bajezid Osman’ (Calixtus Ottomanus), ein Vorläufer und Gegenspieler Dschem-Sultans”, у: исти,

Способности Чичек-хатун, њена чврстина и потпуна преданост идеји спасавања сина из заточеништва, уочени су у научној литератури, али и у лепој књижевности. Иво Андрић је истакао ту њену црту: „Изузетак је његова мајка непоколебљива, дивна жена, створење над створењима, али она својим немоћним напорима само увећава терет његовог понижења.“²⁰

Чичек-хатун је несумњиво заслужила да прича о њеном животу коначно буде испричана. За нас је Чичек-хатун важна јер је била српског порекла, вероватно племенитог, и зато што је родила османског принца чији је отац био Мехмед Освајач. С друге стране, њена судбина, пуна драматичних обрта, сасвим се уклапа у ренесансно доба на Медитерану, где је политика лако брисала сваку друштвену поделу на хришћански и муслимански свет. Чичек-хатун свакако није била обична робиња, повучена у затворени свет харема. Источни и хришћански владари, па и сам папа, указивали су јој поштовање и достојну пажњу. Њена лична драма, коју можемо само да наслутимо, и брижљиво планирани политички потези, о којима постоје сведочанства, чине њену животну причу универзалнијом и још привлачнијом.

Aleksandar Fotić

THE MOTHER OF PRINCE CEM – SERBIAN SLAVE IN THE HAREM OF MEHMED THE CONQUEROR

S u m m a r y

Çiçek Hatun, the mother of Prince Cem, by all accounts was a slave girl of noble origin who was captured by the Ottomans between 1454 and 1458 during their raids on the Serbian Despotate. She ended in the harem of Mehmed the Conqueror. She actively supported Cem's struggle for the throne and also helped him in his attempts to escape captivity. Analysed are the sources which offer evidence regarding her background, life and her influence on political events in the Mediterranean towards the end of the 15th century. She was greatly respected at the Court of the Mamluk Sultan Kait Bey, where she lived in exile. The Sultan even married his son to Cem's daughter. Çiçek Hatun was an unavoidable political factor in power battles fought amongst Sultan Bayezid II, knights of Rhodes, the Kings of France and Hungary, the Pope and the Mamluk Sultan for control over her son until his death in 1495.

Aufsätze, I, 297–325. Др Ненад Филиповић љубазно ми је уступио препис наређења о дављењу шехзаде Огуза из Архива Топкапи сараја (TSA E 11983), на чему му искрено захваљујем.

²⁰ Peirce, 48; Андрић, 72.

ISSN 0352-6194

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига СXXXIV

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

Књига 32

ПАД СРПСКЕ ДЕСПОТОВИНЕ 1459. ГОДИНЕ

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
одржаног 12–14. новембра 2009. године

Примљено на VI скупу Одељења историјских наука, 30. јуна 2010. године

Уредник
академик

МОМЧИЛО СПРЕМИЋ

БЕОГРАД 2011